

Evaluatie convenant 'Een Koers voor Limburg'

Evaluatie convenanten bevolkingsdaling
Limburg, Zeeland en Groningen 2012-
2014

Deelrapportage Limburg

Januari 2015

In opdracht van de Provincies Groningen, Limburg, Zeeland en het Ministerie van BZK

Public Result B.V.
Postbus 11649
2502 AP Den Haag
Tel: 070 – 3468816
e-mail: info@publicresult.nl
www.publicresult.nl
Opdrachtnummer: CONVE14

© Copyright Public Result 2015.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

1.	Evaluatie convenanten	2
2.	De opgave	5
2.1	Demografische ontwikkeling	5
2.2	Overige ontwikkelingen	6
2.3	Inzet Limburg	7
2.4	Krimpaanpak als motor voor transformatie	8
3.	Voortgang convenant	10
3.1	Outcome	10
3.2	Output	13
3.3	Resultaten in perspectief: dynamiseren, aandachtspunten en bijsturen in Zuid-Limburg	18
3.4	Resultaten in perspectief: Noord-Limburg	25
3.5	Resultaten in perspectief: Midden-Limburg	26
3.6	Samenwerking en proces	27
3.7	Tot slot	28

1. Evaluatie convenanten

De bevolkingssamenstelling van Nederland verandert: er worden minder kinderen geboren en het aantal ouderen neemt toe. In een aantal Nederlandse regio's vindt deze verandering eerder en sterker plaats dan in de rest van Nederland en naast ontgroening en vergrijzing is hier ook sprake van bevolkings- en soms huishoudensdaling. Om deze ingrijpende transitie in goede banen te leiden is in 2009 het interbestuurlijk actieplan bevolkingsdaling vastgesteld op basis waarvan in 2011 7 topkrimpregio's (regio's die op dat moment al te maken hadden met bevolkingsdaling) en 16 anticipeerregio's (regio's die op korte termijn te maken zouden krijgen met bevolkingsdaling) aangewezen zijn. 3 van de topkrimpregio's (Eemsdelta, Noordoost-Groningen en De Marne) liggen in Groningen. Limburg telt ook 3 topkrimpregio's: Parkstad Limburg, Maastricht Heuvelland en de Westelijke Mijnstreek, samen Zuid-Limburg. Tevens zijn de regio's Noord- en Midden-Limburg aangewezen als anticipeerregio. In de provincie Zeeland bevinden zich de topkrimpregio Zeeuws-Vlaanderen en de anticipeerregio Schouwen-Duiveland.

Met de drie provincies Groningen, Limburg en Zeeland heeft het Rijk in 2012 convenanten afgesloten: "Groningen op koers", "Een koers voor Limburg" en "Koersvast voor Zeeland". De convenanten zijn gericht op een gezamenlijke aanpak van de demografische transitie in de regio's en lopen af op 31 december 2014. Op 28 mei 2014 hebben de portefeuillehouders demografie van de provincies Groningen, Limburg en Zeeland afgesproken dat zij de evaluatie van de 3 convenanten gezamenlijk met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK, namens het Rijk ondertekenaar van de 3 convenanten) willen oppakken. In het overleg tussen de topkrimpgedeputeerden en de minister op 7 juli is deze afspraak bekrachtigd.

De gezamenlijke evaluatie van de convenanten moet inzicht geven in de gestelde doelen, gekozen aanpak, geleverde inspanningen en bereikte resultaten van de convenanten en wat de betrokken partijen daarvan van elkaar kunnen leren. Voor elk van de convenantpartners wordt een deelrapportage opgesteld met daarin een analyse van de:

- Throughput: de gekozen aanpak en het proces.
- Output: in hoeverre afgesproken acties zijn uitgevoerd en doelen en mijlpalen behaald zijn.
- Outcome: de beoogde maatschappelijke effecten.

Naast de deelrapportages per partner wordt een overkoepelende analyse opgesteld. Hierin wordt de rode draad blootgelegd en zal ingegaan worden op de vraag of er een vervolg op de convenanten zou moeten komen en hoe dit er mogelijk uit kan zien.

Opzet van de evaluatie

In de evaluatie van de convenanten 'Groningen op koers', 'Een koers voor Limburg' en 'Koersvast voor Zeeland' wordt de balans opgemaakt van ruim 2 jaar convenant tussen topkrimpprovincies en het Rijk. De doelstelling die in de convenanten is benoemd, is het behouden en versterken van de leefbaarheid en een vitale economische structuur. Dit als gebiedsgericht antwoord op de huishoudensdaling en

bevolkingstransitie die in krimpgebieden leidt tot een cumulatieve problematiek rond wonen, werken, leren, ondernemen en bereikbaarheid. Daarvoor is een forse transformatie in wonen en voorzieningen, arbeidsmarkt en economie nodig. Enerzijds betekent dit bijvoorbeeld het aanpassen van voorzieningen aan een krimpende bevolking, anderzijds juist ook het investeren in de kwaliteit van diezelfde voorzieningen om de aantrekkelijkheid van de regio te verbeteren. Mooie voorbeelden daarvan zijn de vorming van IKC's en het investeren in de kwaliteit van het arbeidspotentieel (bijvoorbeeld door omscholing) om de arbeidsparticipatie te verhogen in een krimpende arbeidsmarkt.

Om de transformatie op gang te brengen zijn in de drie convenanten actielijnen opgenomen met actiepunten (hoewel verschillend per provincie, zijn de lijnen grofweg in te delen in economie, wonen en voorzieningen), het zwaartepunt ligt bij wonen en leefbaarheid. Het Rijk is partner in elk van de convenanten, dit vanuit de filosofie die ten grondslag ligt aan het programmaplan bevolkingsdaling. Hierin wordt de samenwerkende gemeenten met hun regionale partners (de 'regionale coalities') een belangrijke rol gegeven. Daar komen het middenveld, ondernemers en burgers aan zet. Provincies hebben een aanjagende functie en een regierol ten aanzien van hun kerntaken. Het Rijk agendeert, geeft nationale kaders mee, bevordert bewustwording en faciliteert waar nodig.

In de evaluatie wordt gemeten wat de acties in de convenanten hebben opgeleverd en wordt beschreven hoe de samenwerking is verlopen. Daarbij dient aangetekend te worden dat in de analyses van het Topteam Krimp de opgave alleen in kwalitatieve zin benoemd is. Ook de doelstellingen uit de convenanten zijn niet gekwantificeerd en daarmee ook niet direct meetbaar. Voor de evaluatie levert dat een beperking op, omdat het niet mogelijk is de resultaten langs een vooraf vastgestelde meetlat te leggen en aan te geven of het voldoende is. Om die reden is, in overleg met de begeleidingscommissie, een aantal kernindicatoren geselecteerd die bijdragen aan de leefbaarheid en een vitale economie of daar een kenmerk van zijn. In acht genomen dient te worden dat het na 2 jaar eigenlijk nog te vroeg is om te kunnen spreken van een maatschappelijk effect van de convenanten. Daarom zal op basis van de acties die gerealiseerd zijn (of juist niet), worden beredeneerd of het voldoende is geweest een transformatie te bewerkstelligen. In feite is dus sprake van een ex-ante evaluatie. Waar mogelijk worden redeneringen gestaafd met gegevens die een tipping point aan kunnen duiden in positieve of negatieve zin.

Tot slot is het belangrijk te vermelden dat de evaluatie samenvalt met de beleidsdoorlichting van het programma bevolkingsdaling op Rijksniveau, de kabinetsreactie op de motie Barth en de midterm review. In het rapport wordt rekening gehouden met deze contextuele factoren en daar waar het conclusies kracht bij zet wordt verwezen naar de betreffende stukken.

Leeswijzer

Voor u ligt de deelrapportage voor het convenant 'Een Koers voor Limburg'. Hierin zal eerst worden ingegaan op de specifieke Limburgse situatie en de doelen die zijn gesteld in de Limburgse krimpaanpak. Vervolgens komt de voortgang van de verschillende convenantsacties aan bod en hoe de Limburgse regio's dit organisatorisch oppakken.

De bevindingen die in het rapport naar voren komen zijn gebaseerd op feitenmateriaal verkregen uit een documentenstudie (in totaal zo'n 250 documenten) en gespreksronde (in totaal ruim 65 respondenten). Voor deze deelrapportage is gebruik gemaakt van de informatie die is verzameld en de analyses die zijn gemaakt voor de Transformatiemonitor 2014. De deelrapportage gaat hierdoor op sommige onderdelen van de voortgang van het convenant, op een iets hoger detailniveau in dan de andere deelrapportages. Het aantal kernindicatoren in deze rapportage is ook hoger dan in de andere deelrapportages, omdat de voortgang ook is gemeten voor de Transformatiemonitor 2014. Op verzoek van de begeleidingscommissie is ter aanvulling een interviewronde gehouden met relevante partijen en personen die voor de Transformatiemonitor niet waren benaderd.

Hoofdstuk 2 en paragraaf 3.1 bevatten een feitelijke weergave van de krimpaanpak in Limburg de afgelopen 2 jaar. Aan de onderzoekers is voorts gevraagd vanuit hun kennis en ervaring, de resultaten in perspectief te plaatsen. In de paragrafen 3.3 t/m 3.7 zijn vanuit dat kader de onderzoekers aan het woord, met uitzondering van die plekken waar feiten en/of opvattingen uit de regio's specifiek worden benoemd.

2. De opgave

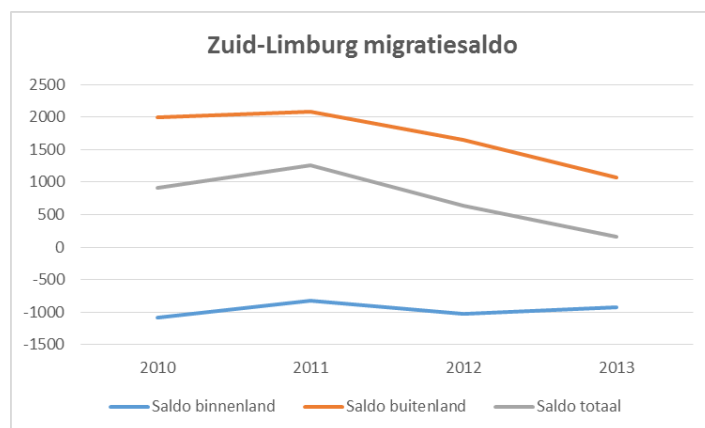
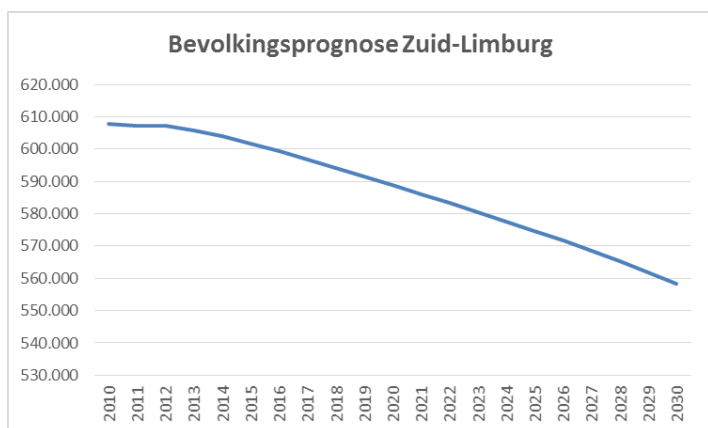
Voor de evaluatie van het convenant is de opgave van Limburg in een breder perspectief bekeken: wordt op de juiste thema's inzet gepleegd gegeven de problematiek? En is de inzet voldoende? Om een blijvend krachtige en aantrekkelijke regio te realiseren moeten opgaven in samenhang worden aangepakt, passend bij de demografische opgave waar de regio voor staat. Met de juiste focus op het zwaartepunt van de problematiek, maar met oog voor de samenhang tussen de thema's en de bestuurskracht in de regio.

In dit hoofdstuk wordt het convenant daarom eerst in perspectief geplaatst. Aangegeven wordt wat de meest recente prognoses zijn voor demografische ontwikkeling. Vervolgens wordt op hoofdlijnen aangegeven welke ontwikkelingen in het landelijk beleid en trends van invloed (kunnen) zijn. Ook wordt aangegeven welke inzet voorafgaand of parallel aan de totstandkoming van het convenant is gepleegd door Limburg om een antwoord te kunnen bieden op de demografische transitie. Het hoofdstuk sluit af met een beschouwing op de focus van het convenant in relatie tot de gewenste motor voor transformatie.

2.1 Demografische ontwikkeling

Bevolkingsdaling

Waar in Zuid-Limburg de afgelopen jaren sprake was van een stabilisering van het inwoneraantal door een aanzienlijk buitenlands vestigingsoverschot, is in 2013 het aantal inwoners weer afgenomen. Dit is vooral te verklaren doordat het buitenlands vestigingsoverschot is afgenomen ten opzichte van vorig jaar. In de Progneff prognose van E,til van 2014 wordt er van uitgegaan dat sprake blijft van een licht buitenlands vestigingsoverschot de komende jaren, maar dat dit teniet wordt gedaan door het binnenlands vertrekoverschot. Daar komt bij dat de natuurlijke aanwas verder afneemt (er worden steeds minder kinderen geboren en er overlijden steeds meer mensen), waardoor de prognoses uit blijven komen op een bevolkingsdaling van ruim 7,5% tussen nu en 2030. In Noord- en Midden-Limburg is de afname van de bevolking minder dan in Zuid-Limburg. In die regio's wordt een afname van 2% (Noord) en 2,5% (Midden) verwacht.

Vergrijzing en ontgroening

In alle drie de regio's is sprake van een daling van het aantal inwoners tot 65 jaar. Dat heeft uiteraard grote consequenties voor de arbeidsmarkt. Een belangrijke vraag is of het een rem zet op de ambities van economische groei en zo ja, of de demografische trend gecompenseerd kan worden met meer (tijdelijke of permanente) vestiging van arbeidskrachten vanuit het buitenland. Ook hebben met name Noord- en Midden-Limburg de ambitie het vertrek van jongeren te keren c.q. hen te stimuleren na hun studie terug te keren naar de regio. Daarvoor moet hoog worden ingezet op de kwaliteit van wonen, onderwijs en aantrekkelijke werkgelegenheid.

De keerzijde is de sterke toename van het aantal jonge senioren (65 tot 75 jaar) en oudere senioren (75 jaar en ouder). Zeker de laatstgenoemde categorie vraagt om veel inzet vanuit de thema's wonen en zorg.

Huishoudensgroei tot 2030 in twee van de drie regio's

Doordat jongeren die in de regio's blijven, zelfstandig gaan wonen en door echtscheidingen kan ook bij een bevolkingsdaling nog sprake zijn van een groei van het aantal huishoudens. In Noord-Limburg zal het aantal huishoudens tot 2030 blijven stijgen met 16% en in Midden-Limburg tot 2025 met 17%, waardoor nog sprake is van een additionele woningvraag. Na 2030 treedt in beide regio's een lichte daling op. In Zuid-Limburg is de (geprognoseerde) bevolkingsdaling echter dermate groot, dat ondanks de huishoudensverdunding op korte termijn een huishoudensdaling zal optreden. Tot 2015 is ook hier nog sprake van een zeer lichte groei (0,6%). Dit betekent dus dat nog meer dan in de andere regio's de nadruk zal liggen op herstructurering.

2.2 Overige ontwikkelingen

De in het convenant geformuleerde acties en doelstellingen staan niet los van externe ontwikkelingen, trends en het landelijk geformuleerde beleid. Sommige van deze ontwikkelingen spelen het realiseren van de ambities in de kaart, andere kunnen juist belemmerend werken.

Het Rijksbeleid gericht op het scheiden van wonen en zorg heeft gevolgen voor de toekomstige vraag naar levensloopgeschikte woningen en het toekomstige aanbod aan verpleeghuizen en zorgcentra. De drie decentralisaties (AWBZ, Jeugdzorg, Participatiewet) waarbij minder geld voor de gemeenten beschikbaar komt, zullen leiden tot bezuinigingen. In combinatie met de verwachte stijging van de zorgvraag als gevolg van de vergrijzing, leidt dit tot steeds meer inzet op preventie en zelfredzaamheid, op kostenefficiëntie en samenwerking tussen partijen, op digitalisering van de zorgverlening en op de inzet van (zorg)vrijwilligers.

De invoering van het passend onderwijs (opheffen van de scheiding tussen het regulier en speciaal onderwijs) en de integratie van het onderwijs- en jeugdbeleid (integrale kindcentra) hebben gevolgen voor de sectoren zorg en onderwijs. Daar komt de daling van het leerlingenaantal in het basis- en voortgezet onderwijs bovenop. Ook wordt gestreefd naar meer kwaliteit en doelmatigheid in het onderwijs. Deze verschillende ontwikkelingen leiden tot discussies over het gewenste schaalniveau en uiteindelijk scherpe keuzes in het aanbod van scholen/opleidingen.

Van grote invloed op de krimpaanpak als het gaat om wonen en leefbaarheid is tot slot de positie van woningcorporaties. In 2013 is de Wet Verhuurderheffing ingevoerd: een heffing op de extra opbrengsten die woningcorporaties krijgen door de ingestelde huurverhogingen. Voor corporaties in o.a. krimpggebieden is vervolgens een regeling vermindering verhuurderheffing (RVV 2014) ingesteld, na een lobby van de drie topkrimpregio's, waarbij het onder andere mogelijk is korting op de verhuurdersheffing in krimpregio's te krijgen bij gerealiseerde sloopplannen. Met de 'Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting' (verwachte ingangsdatum 1 juli 2015) worden taken van woningcorporaties in principe teruggebracht tot het bouwen, verhuren en beheren van sociale huurwoningen. Hoewel er in krimpggebieden onder bepaalde voorwaarden enkele uitzonderingen zijn, zijn de mogelijkheden voor corporaties om bij te dragen aan maatschappelijk vastgoed, leefbaarheid en herstructurering in deze gebieden aan meer regels gebonden dan voorheen. In de krimpggebieden heeft dit naast de recessie op de woningmarkt in diverse gevallen geleid tot een heroverweging van de investeringsbereidheid van partijen in eerder opgestelde plannen.

2.3 Inzet Limburg

Op 7 mei 2012 hebben Limburg en het Rijk de handen ineen geslagen met het ondertekenen van het convenant 'Een koers voor Limburg'. De afspraken in het convenant tussen het Rijk en de provincie Limburg concentreren zich op Zuid-Limburg. Dit gebied wordt het meest nadrukkelijk geconfronteerd met vergrijzing en ontgroening. De basis wordt gevormd door het betreffende actieprogramma dat is ontwikkeld door vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, onderwijs, instellingen, Provincie en gemeenten in Zuid-Limburg. De regio's Noord- en Midden-Limburg hebben tijdens dialoogtafels met Rijk en Provincie bekeken wat de uitgangspositie is en op welke manier partijen daar het beste samen kunnen optrekken.

Zuid-Limburg

Het actieprogramma 'Een koers voor Limburg' (mei 2012) kent als doelstelling voor Zuid-Limburg in 2020 een florerende, internationale economie, omdat dit de basis is voor welvaart en welzijn van haar inwoners in de toekomst. Belangrijk aspect daarbij is de Euregio: de unieke positie van Limburg als onderdeel van Nederland tussen België en Duitsland maakt dat Zuid-Limburg een Europese topregio kan worden. Goede Euregionale verbindingen, grensoverschrijdende samenwerking en passende regelgeving zijn essentiële elementen daarbij, maar ook het creëren van intensieve kruisbestuivingen tussen de thema's economie, wonen, onderwijs en zorg zijn van belang om deze ambitie te realiseren.

Het actieprogramma bestaat uit deze vier thema's. Het *actieprogramma economie* zet in op een ambitieuze economische groei in de belangrijke economische sectoren voor Zuid-Limburg zoals chemie en materialen, healthcare, zorg en energie. In het *actieprogramma wonen* wordt gestreefd naar een krachtige gezamenlijke aanpak van publieke en private partijen, die er op is gericht om te komen tot een gezonde woningmarkt, duurzame renovatie en sloop met (gedeeltelijke) nieuwbouw. De belangrijkste doelen uit het *actieprogramma zorg* zijn een betere samenwerking tussen de verschillende zorgaanbieders, het beter benutten van technologische innovaties en een efficiëntere concentratie en spreiding van ziekenhuisvoorzieningen. Het *actieprogramma onderwijs* steunt op vier pijlers: het onderwijs voor de agenda's

van Brainport 2020 en LED, het komen tot meer vraaggestuurd onderwijs, een kwaliteitsimpuls voor het primair en secundair onderwijs en het geven van een op internationalisering gerichte kwaliteitsimpuls aan het onderwijs.

Noord-Limburg

De regio heeft in de strategische visie 'Regio in Balans' een visie en afwegingskader geformuleerd, die echter nog geen concrete regionale opgaven of projecten omvat. De visie is opgebouwd rond de thema's 'boeien en binden' (het zorg dragen dat de regio aantrekkelijk is voor de huidige en nieuwe bewoners en de bezoekers), 'vitale gemeenschappen' (gericht op een sterke sociale structuur en identiteit) en 'innoveren en vermarkten' (een sterke en duurzame economische structuur). Met de strategische visie als vertrekpunt is in 2012 een 'startdocument' opgesteld, dat de geformuleerde ambities en de te verwachten demografische ontwikkeling met elkaar wil verbinden. Belangrijk is de voortvarendheid waarmee met de ontwikkeling van 'Greenport' (onderdeel van Brainport 2020) uitvoering wordt gegeven aan het economisch beleid, onder meer in de vorm van gebiedsontwikkeling. Tijdens een dialoogtafel is een aantal discussiepunten besproken die de basis gaan vormen voor een verdere programmatische uitwerking van de strategische visie.

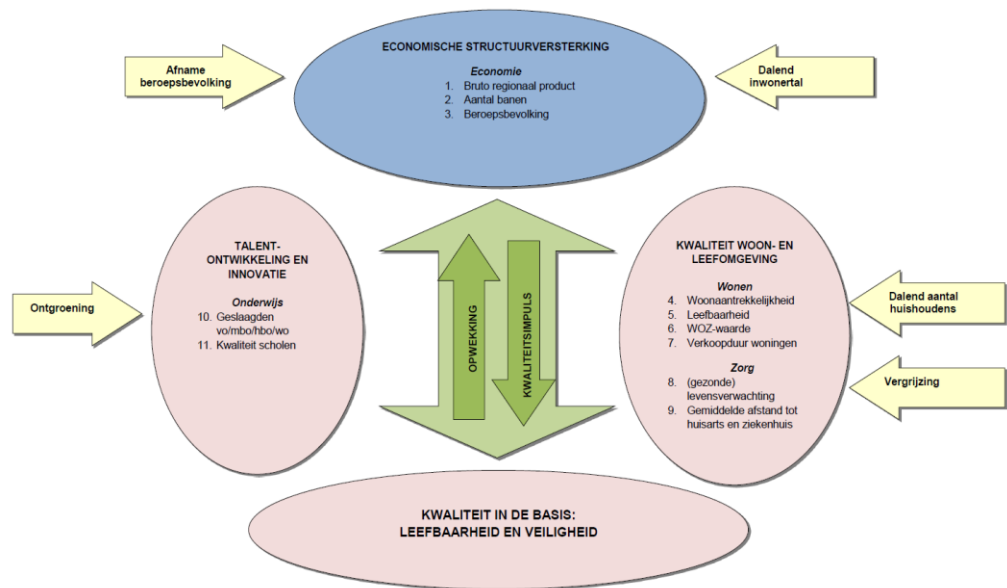
Midden-Limburg

De regiovisie 2008 – 2028: 'Het Oog van Midden-Limburg' is uitgewerkt in een achttal thema's. Ook is hier al een aantal concrete projecten in opgenomen. De regiovisie richt zich op drie strategische keuzes: benutten en versterken van de regionale economie, versterking van de sociale structuur en verbetering van het vestigingsklimaat. Met het Oog van Midden-Limburg als vertrekpunt is ook in deze regio een 'startdocument' opgesteld, dat de geformuleerde ambities en de te verwachten demografische ontwikkeling met elkaar wil verbinden. Momenteel wordt een nieuwe regiovisie voor Midden-Limburg opgesteld als onderdeel van het nieuwe POL. De regio wil zich sterk profileren op het terrein van zorg en toerisme en maakt met uitvoeringsorganisatie 'Keyport' deel uit van Brainport 2020. Aan de gehouden dialoogtafel wordt momenteel follow-up gegeven: drie van de zes geformuleerde doorbraken in het startdocument zijn reeds in uitvoering of worden binnenkort opgestart.

2.4 Krimpaanpak als motor voor transformatie

De afspraken zoals in het convenant kennen weliswaar elk hun eigen doelen, actoren en dynamiek, maar dragen in hun onderlinge samenhang bij aan de basis van welvaart en welzijn. In het volgende hoofdstuk staat de voortgang van het convenant centraal, waarbij onderstaand analysekader wordt gebruikt.

Basis van het model is het samenspel tussen een krachtige, duurzame, regionale economie, talentontwikkeling en innovatie, een goed woon- en leefklimaat en kwaliteit in de basis (veiligheid, leefbaarheid en gezondheid). Een goede leefbaarheid en vitaliteit biedt een goede basis voor de versterking van de economie. Maar voor een sterke economische structuur is meer nodig, zoals de afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt (talentontwikkeling en innovatie). Gezamenlijk bepalen ze het vestigingsklimaat in de regio:

Als alle elementen uit dit model op elkaar zijn afgestemd en op niveau zijn is er sprake van een wederzijdse impuls. Door economische groei kunnen weer investeringen gedaan worden in een verbetering van het woon- en leefklimaat en talentontwikkeling. De resultaten hiervan dragen weer bij aan een versterking van de economische groei. In de ideale situatie leidt dit tot een opwaartse spiraal, maar het omgekeerde is ook mogelijk: onvoldoende investeren vanuit de baten van de economische groei kan leiden tot een neerwaartse spiraal en raakt dus uiteindelijk ook de economische positie van de regio's.

Om deze impuls te bevorderen is het nodig dat de samenwerking met stakeholders in alle domeinen aangegaan wordt. Ook de ligging van de regio heeft invloed: voor Limburg geldt dat voor alle vier de thema's steeds rekening moet worden gehouden met de ligging aan de grens.

3. Voortgang convenant

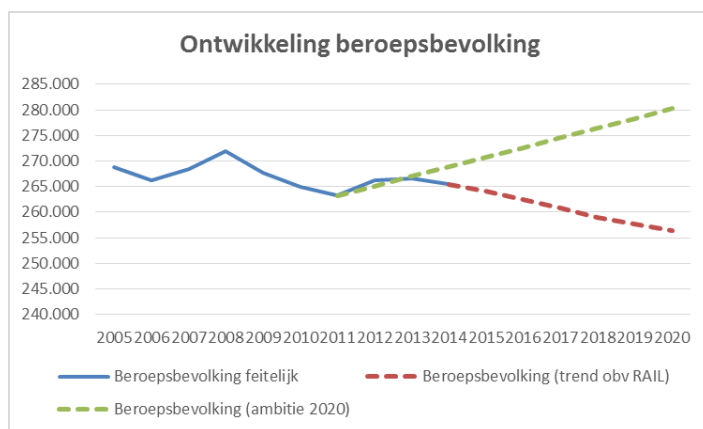
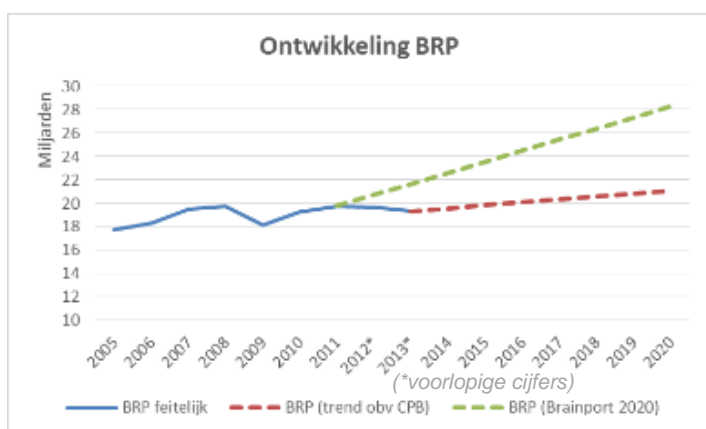
De voortgang is beknopt weergegeven voor de outcome, de output, de resultaten in perspectief (dynamiseren, aandachtspunten en bijsturen), de samenwerking en een afsluitende conclusie.

3.1 Outcome

Om het vestigingsklimaat te bepalen en te meten of er een verbetering zichtbaar is, is gekozen voor een aantal kernindicatoren per thema, die gezamenlijk het vestigingsklimaat bepalen.

Het thema economie draagt uiteraard dominant bij aan het vestigingsklimaat: in de eerste plaats voor bedrijven, maar ook door het creëren van werkgelegenheid voor de bewoners. Juist voor dit thema speelt daarmee de wisselwerking tussen bevolkingsdaling en het stimuleren van het vestigingsklimaat een grote rol. Tegelijkertijd is de uitvoering van de programma's voor de thema's wonen en onderwijs en tot op zekere hoogte ook zorg, voorwaardenscheppend voor het vestigingsklimaat. Over de kernindicatoren voor het thema economie kan het volgende worden gezegd:

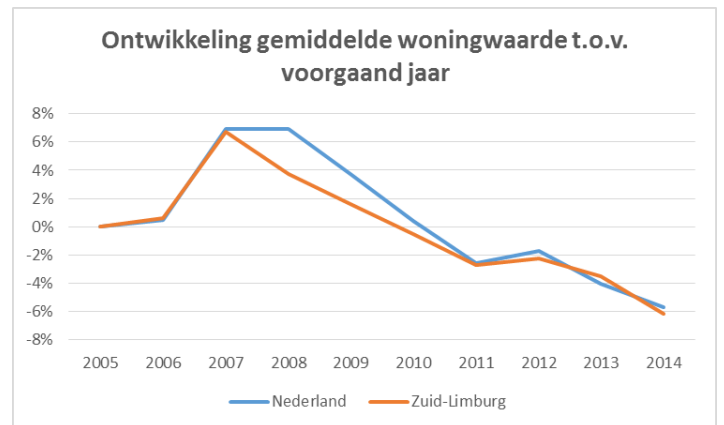
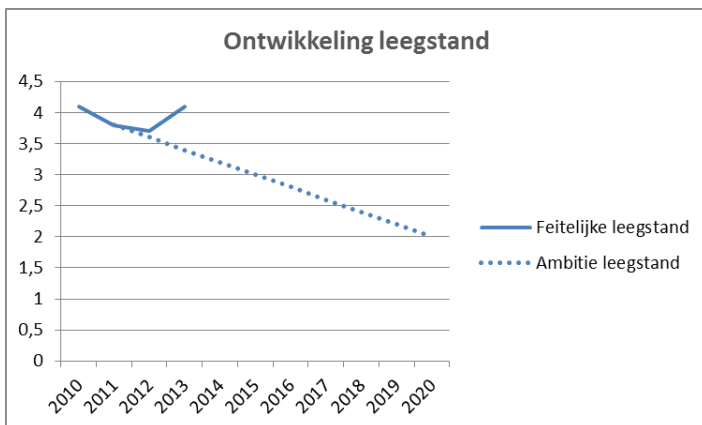
- *Ontwikkeling bruto regionaal product:* Het afgelopen decennium lag het BRP in Zuid-Limburg aanzienlijk onder het landelijk gemiddelde, maar is de groei van het BRP vergelijkbaar met het landelijk niveau. In 2012 en 2013 daalde het BRP licht. De negatieve ontwikkeling van het BRP wordt veroorzaakt door de economische crisis. Daarbij dient wel aangetekend te worden dat de afname (procentueel) in de recessiejaren 2012-2013 in Zuid-Limburg gemiddeld lager is geweest dan de 5 andere regio's in Zuidoost Nederland. Mogelijk is dit het gevolg van de investeringen in de economische structuur van Zuid-Limburg, maar dit is een werkhypothese die om nader onderzoek vraagt. In Noord- en Midden-Limburg lag het BRP ook onder het landelijke gemiddelde, en daar is de afgelopen jaren ook geen verandering in gekomen. De beroepsbevolking in Zuid-Limburg heeft zich vanaf 2011 wel conform de ambitie ontwikkeld, maar sinds vorig jaar is ook hier een negatieve ontwikkeling zichtbaar.

- *Werkgelegenheid:* De werkloosheid in Zuid-Limburg is net als in de rest van Nederland toegenomen. Over het jaar 2012 was dit gemiddeld 6,6%, een stijging

van 1,3 procentpunt ten opzichte van 2011. In Nederland was de werkloosheid met 1 procentpunt toegenomen naar 6,4%. Opvallend is dat de werkloosheid in de gehele provincie Limburg gemiddeld gelijk bleef met 5,1%. De meest recente cijfers van het UWV (oktober 2014) geven aan dat het aandeel geregistreerde NWW'ers in Zuid-Limburg op ca. 11,2% ligt. Dit is een stijging van 1,1 procentpunt ten opzichte van oktober 2013. Het landelijk gemiddelde ligt in oktober 2014 op 10,2%, het Limburgs gemiddelde op 10,1%. Ten opzichte van 2012 nam zowel het aantal nieuwe oprichtingen als het aantal opheffingen toe, het netto aantal nieuwe vestigingen was in 2013 810. Dat is ruim 500 lager dan in 2012.

Voor het thema wonen zijn als belangrijkste kernindicatoren de ontwikkeling van de leegstand en de ontwikkeling van de woningwaarde geselecteerd.

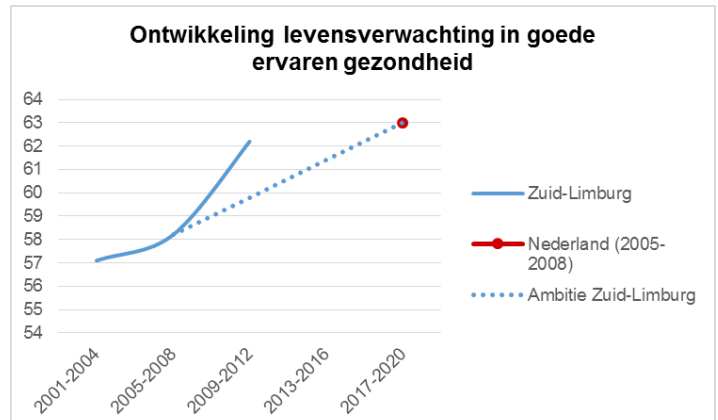
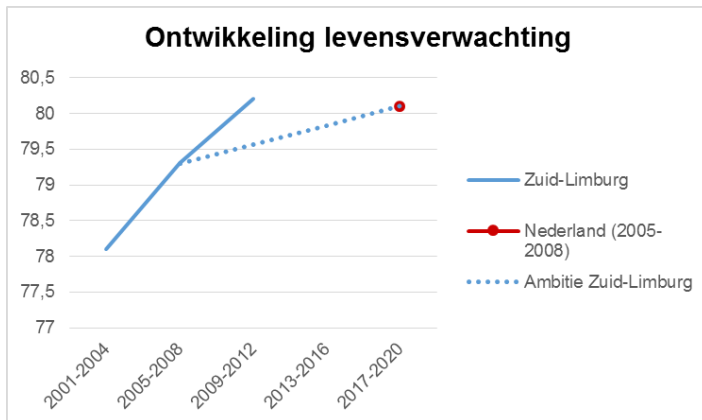

- *Leegstand:* De leegstand in de woningvoorraad in Zuid-Limburg laat tot 2012 een dalende lijn zien, maar daarna is de leegstaande voorraad weer toegenomen. Daarmee ligt de leegstand nog een stuk hoger dan de beoogde 1,5 tot 2%. In 2013 zijn er netto 213 woningen bijgekomen en hoewel het saldo van toevoegingen minus onttrekkingen al een stuk lager ligt dan een aantal jaar geleden, is er nog een slag te maken om de leegstand terug te dringen.
- *Ontwikkeling van gemiddelde woningwaarde:* Voor de ontwikkeling van de gemiddelde woningwaarde is de ambitie om (procentueel) gelijke tred te houden met de gemiddelde ontwikkeling in Nederland. Het afgelopen jaar zijn de prijzen in Zuid-Limburg iets harder gedaald dan het Nederlands gemiddelde, maar het jaar daarvoor was het andersom. Noord- en Midden-Limburg liggen in 2010 rond het landelijke gemiddelde. Met name Noord-Limburg heeft tussen 2009 en 2010 een inhaalslag gemaakt op dit punt. De Leefbaarometer geeft aan dat het aantal postcodegebieden in Zuid-Limburg dat zeer tot uiterst positief scoort met 4 procentpunt is toegenomen.

Voor het thema zorg is gekeken naar de ontwikkeling van de levensverwachting en van de levensverwachting in goede ervaren gezondheid.

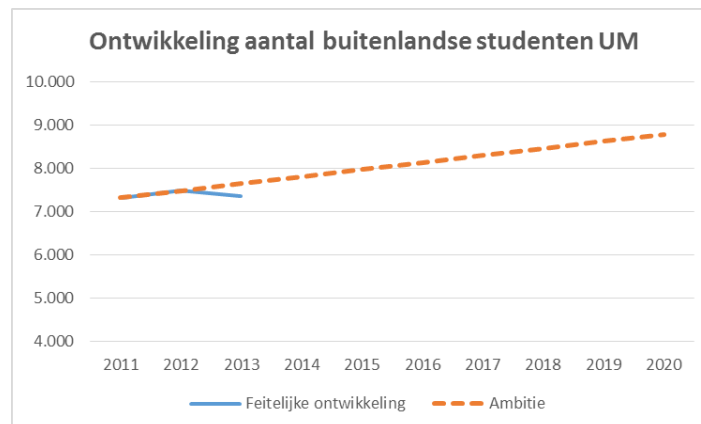
- *(Gezonde) levensverwachting:* De levensverwachting en de levensverwachting in goede ervaren gezondheid bevonden zich in Zuid-Limburg een aantal jaar geleden ver onder het Nederlands gemiddelde. Beide indicatoren laten inmiddels een positieve ontwikkeling. Bij de levensverwachting in goede ervaren gezondheid dient wel aangetekend te worden dat gebruikgemaakt wordt van een nieuwe

rekenmethode. Mogelijk zorgt dit voor een vertekening van de zeer positieve ontwikkeling in Zuid-Limburg.

Voor het onderwijs is voor het wetenschappelijk onderwijs het aantal buitenlandse studenten aan Universiteit Maastricht weergegeven. Voor het basisonderwijs de ontwikkeling van het aantal (zeer) zwakke scholen en het aantal excellente scholen.

- *Kwaliteit:* Positief is dat er geen zeer zwakke scholen in Zuid-Limburg zijn, maar er zijn wel 5 zwakke scholen bij gekomen de afgelopen jaren. Het aantal excellente scholen is de afgelopen jaren gedaald van 3 naar 1.
- *Aantal buitenlandse studenten:* Het aantal buitenlandse studenten aan de UM is tussen 2011 en 2012 conform ambitie (20% meer buitenlandse studenten ten opzichte van 2011) gestegen, maar het afgelopen jaar is het aantal buitenlandse studenten weer afgenomen ten opzichte van het jaar daarvoor. Dit is voornamelijk een eenmalig beeld; mocht dit de trend worden is het reden tot alertheid.

- *Verdeling naar onderwijsniveau:* De verdeling van geslaagden in het beroeps- en hoger onderwijs (64% mbo, 23% hbo/bachelor, 13% wo master) komt overeen met het landelijke gemiddelde. Het aantal afgestudeerden met een masteropleiding ligt wel hoger dan in de twee andere Limburgse regio's, wat uiteraard verklaard kan worden door de aanwezigheid van de Universiteit Maastricht.

Uiteraard is het zo dat 2 jaar na afsluiten van het convenant de acties nog niet resulteren in een verandering van de outcomegegevens in de statistieken. Allereerst meten deze altijd met enige vertraging. De effecten van het convenant zullen pas op

langere termijn zichtbaar worden aangezien de inspanningen nu vooral gericht zijn op het maken van de plannen en programma's. Bovendien bevindt de regio zich in zwaar weer door de opeenstapeling van krimp en economische crisis. Toch is er in de ontwikkeling van de levensverwachting en de uitkomst van de Leefbaarometer te zien dat de regio (objectief gezien) leefbaarder is en haar inwoners gezonder zijn, wat een goede basis biedt voor verdere positieve ontwikkelingen in de regio.

3.2 Output

In het schema op p.15 is op projectniveau aangegeven wat de voortgang is per project uit het convenant 'Een Koers voor Limburg' en onderliggend actieprogramma. De voortgang van de projecten is beoordeeld aan de hand van stoplichten. Het stoplicht kleurt groen als het helemaal op koers ligt, oranje als het enige vertraging heeft opgelopen en rood indien de voortgang ernstige vertraging heeft opgelopen. In onderstaand stoplichtenschema is voor sommige projecten geen stoplichtkleur opgenomen. Het wil niet zeggen dat de projecten zijn gestopt, maar wel dat er in het kader van het convenant niet meer op gestuurd wordt. De ingevulde stoplichten zijn ter controle voorgelegd aan de actiehouders.

De in het convenant opgenomen acties hebben betrekking op Zuid-Limburg. Met name voor de thema's economie, zorg en onderwijs wordt – zeker gezien de korte periode die sinds het opstellen van de programma's is verstreken – goede voortgang geboekt. Daarbij is ook aangegeven (schuingedrukt) wanneer de afspraak een hefboomwerking heeft gehad.

Daarnaast is in het convenant opgenomen dat voor de anticipeerregio's Midden- en Noord-Limburg een dialogotafel zal worden georganiseerd om de verwachte demografische ontwikkelingen te agenderen, de uitgangspositie en het vervolgproces voor de beide regio's te bepalen. De resultaten hiervan en de ontwikkelingen die in het kader van de demografische transitie hebben plaatsgevonden in deze twee regio's, komen aan bod in paragraaf 3.4 en 3.5.

Algemeen

De algemene afspraak die in het Limburgse convenant is gemaakt richt zich op het gebruik maken van Europese fondsen. Hiervoor heeft de provincie samen met Noord-Brabant en Zeeland het subsidieprogramma Operationeel Programma Zuid-Nederland opgezet dat medegefinancierd wordt door het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO).

Economie

Ingezet wordt op economische groei in de Zuid-Limburgse topsectoren, dit gebeurt langs de lijnen people, technology, business en basics.

Technology

Op de campussen wordt goede voortgang geboekt bij het opzetten van nieuwe instituten (Inscite, AMIBM, M4I, MERLN) voor kennisontwikkeling en innovatie. Op de Chemelot Campus wordt ook hard gewerkt aan de open innovatie infrastructuur en de uitwisseling van kennis met het Center for Open Chemical Innovation en de bouwplannen voor het Center Court die op schema liggen.

Hbo, mbo, zorgaanbieders en bedrijven werken samen binnen Zorgtechniek Limburg, gericht op het aanbieden van modules technologie in de zorg binnen bestaande opleidingen en het ontwikkelen van nieuwe opleidingen. De eerste mbo-4 opleiding is inmiddels van start, die voor zorgtechnicus. Relevant voor de relatie economie en zorg is dat de voorzitter van LED een presentatie gegeven heeft bij het platform zorg over zorginnovaties.

Business

Met MKB Roadmaps zijn 10 innovatieve ideeën verder richting de markt gebracht met coaching en begeleiding van ondernemers. Inmiddels is MKB Roadmaps 2.0 gestart met 10 nieuwe ondernemers. Ook met voucherregelingen en versnellingstafels wordt geprobeerd om innovaties van kleine of startende ondernemers sneller naar de markt te krijgen.

People

Onderdeel van 'people' is het aantrekken van buitenlandse wetenschappers. Dit blijkt niet alleen inhoudelijk, maar ook procesmatig tegen te vallen door wettelijke en bureaucratische beperkingen / obstakels. Uiteindelijk zijn dergelijke incentiveprogramma's voor het aantrekken van vermaarde en excellente wetenschappers niet gestart. Wel is door de voortgang bij het Expat Center South de barrière voor buitenlandse kenniswerkers zich in Zuid-Nederland te vestigen, verlaagd. Ook blijkt dat het zonder dergelijke incentiveprogramma's mogelijk is excellente wetenschappers te trekken (o.a. nieuwe onderzoeksgroepen aan de Health Campus) en 80% van de kenniswerkers op de Chemelot Campus is al uit het buitenland afkomstig. Op onderwijsgebied zijn er verschillende nieuwe opleidingsrichtingen gestart (mbo, hbo en wo) gericht op de Zuid-Limburgse topsectoren en ook is er een Industrial Doctorate programma in ontwikkeling. Er wordt veel in gang gezet om jong talent op te leiden voor de Zuid-Limburgse arbeidsmarkt. Omscholing, bijscholing en het toeleiden naar de arbeidsmarkt van mensen die nu niet actief zijn, blijft nog wat achter.

Basics

Onlangs is een gezamenlijke structuurvisie voor de Maastricht Health Campus gepresenteerd. Wanneer deze wordt uitgevoerd, zal dit zowel de bereikbaarheid als de uitstraling van de campus ten goede komen.

De binnenlandse bereikbaarheid van de Chemelot campus is goed, per auto en OV is deze door inzet van het actieprogramma verbeterd, zo is er een busverbinding naar de Chemelot campus. De bereikbaarheid met het openbaar vervoer vanuit het buitenland is voor de Chemelot Campus nog niet verbeterd. Wel noemt de NS in de concept ontwerpvervoerconcessie voor het hoofdrailnet 2015-2025 dat de verbinding met Aken verbeterd gaat worden zodra de infrastructuur gereed is. In april 2014 is het startschot gegeven voor de elektrificatie van de spoorlijn tussen Landgraaf en Herzogenrath, andere voorwaarde voor de verbinding is de verdubbeling van het spoor tussen Heerlen en Aken.

Bovenop de projecten zoals benoemd in het actieprogramma doen ondernemers, kennis- en onderwijsinstellingen doorlopend nieuwe projectaanvragen bij LED. Nieuwe projecten hebben o.a. 3.000 basisschoolkinderen het afgelopen jaar kennis laten maken met innovatie in Zuid-Limburg, 350 MKB'ers bereikt met 7 versnellingstafels (resultaat: 60-70 ideeën worden naar concrete businessproposities vertaald) en zijn diverse projecten gestart om talent voor de regio op te leiden en te behouden ('Het talent centraal' en 'Limburg magnet').

Wonen

Voor het thema wonen geldt dat vooral bij herstructureringsprojecten die al in een verder verleden zijn gestart, goede vooruitgang wordt geboekt, maar dat de huidige woningmarkt belemmerend werkt. Positieve ontwikkelingen zijn de Verordening Zuid-Limburg en het transitiefonds van de provincie. Met de verordening heeft de Provincie meer mogelijkheden om woningprogramma's te sturen. IBA Parkstad heeft een vliegende start gemaakt en de verschillende wijkprojecten lopen eveneens goed op schema. In een aantal projecten zoals Vrieheide wordt ook de particuliere voorraad op kleine schaal meegenomen. De verduurzaming van de particuliere woningvoorraad ligt op regionaal niveau echter achter op schema. Van de corporaties wordt verwacht dat zij de doelstellingen op het gebied van duurzaamheid nagenoeg zullen halen.

De ontwikkeling van de Rijksgronden gebeurt met wisselend succes. Oostflank Brunssum is deels opgestart, maar voor andere delen wordt nog financiering gezocht en het masterplan aangepast. Voor het Gebrookerbos geldt dat het Rijksvastgoedbedrijf haar taken heeft voltooid en niet meer betrokken is. Tot slot wordt in vijf pilots 'financiële instrumenten voor de vastgoedaanpak' ervaring opgedaan.

In juni 2013 is de provinciale verordening wonen voor Zuid-Limburg vastgesteld, bedoeld om de plancapaciteit voor nieuwe woningen te reguleren. Eind 2014 is het POL vastgesteld en de intergemeentelijke structuur- en woonvisie zal naar verwachting eind 2015 gereed en vastgesteld zijn.

Het Platform Wonen, dat de uitvoering van het actieprogramma begeleidt, heeft recent een herprioritering van inzet en problematiek doorgevoerd. De vijf thema's die nu uitgangspunt zijn, zijn:

1. Transformatie-opgave a.g.v. extramuralisering in Zuid-Limburg
2. Duurzaamheid in Zuid-Limburg
3. De herstructurering/transformatie van het vastgoed i.r.t. de kwalitatieve en kwantitatieve marktvrage
4. Stedelijke transformatie in Zuid-Limburg
5. De betaalbaarheid van de woningvoorraad

Zorg

Het programma zorg is opgebouwd uit een viertal projecten binnen twee sporen (regioregie en versterken bestaande sectoroverschrijdende zorg).

De experimenten 'Mijn Zorg' en 'Blauwe Zorg' zijn als proeftuin aangewezen door OCW en CZ. Dit zijn dus initiatieven die ook door andere partijen worden toegejuicht. Ook 'Voor Elkaar in Parkstad', 'Anders Beter' (Westelijke Mijnstreek) zijn veelbelovende projecten. Een haalbaarheidsonderzoek heeft aangetoond dat er voldoende draagvlak is om de proeftuinen te verankeren in de bestaande zorgstructuur en waar mogelijk uit te breiden naar andere regio's.

Het Atrium Medisch Centrum Parkstad en Orbis Medisch Centrum in Sittard zullen vanaf januari 2015 als gefuseerd ziekenhuis verdergaan en onderling hun zorgaanbod herschikken. Aansluiting met Maastricht UMC+ wordt gezocht. Met de fusie van beide ziekenhuizen is een betere en efficiëntere spreiding van ziekenhuisvoorzieningen gerealiseerd.

Het convenant heeft geholpen de betrokken partijen aan projecten binnen de proeftuinen te committeren en ze scherp te houden. Belangrijk in dat opzicht is ook dat het platform zorg begonnen is met het verspreiden van een digitale nieuwsbrief zodat de visie breder wordt uitgedragen. Dit helpt om de gezamenlijke zorgagenda verder te bestendigen.

Onderwijs

Met het actieprogramma onderwijs wil Zuid-Limburg een kwaliteitsimpuls geven aan het onderwijs op alle niveaus. Een belangrijke stap hierin is de herinrichting van het technisch beroepsonderwijs op regionale schaal. Dit is de afgelopen jaren op poten gezet. Het aanbod van opleidingen wordt gespreid, zodat deze in stand kunnen worden gehouden. Het technisch onderwijs in de subregio's zal worden aangeboden in 2 doorlopende leerlijnen vmbo-mbo. Plan is om na 2015 ook in te zetten op doorlopende leerlijnen mbo-hbo.

Met de Educatieve Agenda die voor de regio Zuid-Limburg is opgesteld in het kader van de Kennis-As zijn de ambities voor de komende 10 jaar voor de arbeidsmarkt in de sector onderwijs op scherp gezet: 10% meer opbrengst op alle Limburgse scholen; 10% daling van de mismatches tussen studie- en beroepskeuze; toename instroom van 10% en afname voortijdige uitstroom van 10% door een interessanter loopbaanperspectief voor startende en zittende leerkrachten.

Er is een strategische agenda ontwikkeld rond het buurtaalonderwijs, waar het aanbieden van de talen Frans en Duits op het basisonderwijs onderdeel van is, met cofinanciering van gemeenten, provincie en schoolbesturen.

In het primair onderwijs heeft het convenant bewerkstelligd dat er afspraken zijn gemaakt over samenwerking op personeelsvlak tussen schoolbesturen. Ook de Kennis-As Limburg, die een grote impuls moet geven aan de regio, kan als hefboomeffect van het convenant gezien worden.

Overige afspraken

Het project Burgerschap in Krimpregio's heeft ook in Limburgse kernen plaatsgevonden. De samenwerking binnen en tussen deze kernen is verbeterd en in meerdere kernen is door middel van Dorpsontwikkelingsplannen gewerkt aan dorpsvisies.

Verschiedende instrumenten en kennisportals zijn ontwikkeld om inzicht te krijgen in de voortgang van de regio. De Leefbaarometer, Demowijzer en Landelijke Kennisfaciliteit Bevolkingsdaling zijn landelijk toepasbaar; de Transformatiemonitor heeft zich op Limburg gericht.

3.3 Resultaten in perspectief: dynamiseren, aandachtspunten en bijsturen in Zuid-Limburg

In deze en de volgende paragrafen worden de resultaten van de krimpaanpak van de afgelopen twee jaar, vanuit de kennis en ervaring van de onderzoekers, in perspectief geplaatst.

Zoals aangegeven is het logisch dat de resultaten van 'Een koers voor Limburg' nog niet zichtbaar zijn in de outcome. Eer de activiteiten zich vertalen in outcome resultaten zal er tijd verstrijken. Er zit immers een "time-lag" in de meting. Daarnaast zijn de eerste jaren van uitvoering veelal gemoed met bewustwording, planvorming en programmering. Het is kortom een zaak van lange adem voordat trends worden af- en misschien wel omgebogen.

Het belangrijkste is dan ook te focussen op de vraag of de juiste acties in gang zijn gezet en of deze goed worden uitgevoerd. Vooralsnog bieden de outputresultaten voldoende perspectief en houvast om te kunnen stellen dat de huidige stip op de horizon nog altijd relevant is. Hieronder worden per onderdeel outcome en output in perspectief geplaatst, daarbij wordt telkens aangegeven op welke onderdelen men goed op koers ligt om resultaat te gaan bereiken, hoe extra inspanningen die oorspronkelijk niet in het convenant stonden hieraan bijdragen en welke risico's worden gesignaleerd.

Economie

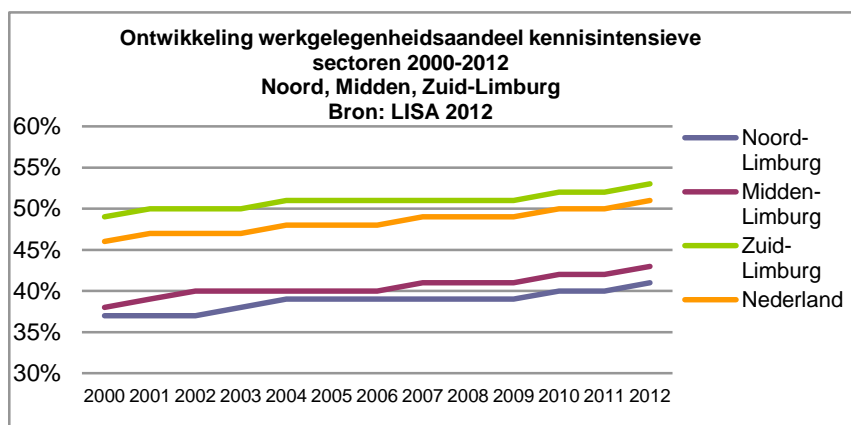
Analyses laten zien dat met huidige inspanningen (Kennis-As, masterplannen en LED-projecten) op termijn al bijna 40% opleveren van de beoogde economische groei-doelstelling (een BRP van +€ 8,5 mld. ten opzichte van 2011). Indien dit tempo wordt volgehouden kan dit oplopen tot 60%. Dat is een mooi resultaat van een gecoördineerde inzet. Dat betekent dus dat de economische agenda met kracht doorgezet moet worden, maar dat het ook tijd is om te accelereren. Alleen dan zal het mogelijk zijn de volledige gewenste groei tot en met 2020 te realiseren. Daarvoor is het nodig de gezamenlijke inspanning – binnen en buiten de Koers- te versterken. Zowel op het economische dossier als op de randvoorwaarden van de "basics" en "people". We kunnen daarbij denken aan:

- I. Lerend vermogen LED / triple helix in Zuid-Limburg: door de samenwerking tussen overheid, ondernemers en onderzoeksinstituten te verbeteren en meer investeringen in het bedrijfsleven uit te lokken (i.p.v. overheid gestuurd);
- II. Acceleratie effect cross-overs: door meer bedrijven te clusteren met focus op innovatie en kennisdragers;
- III. Versterking innovatief vermogen en ketendichtheid; door nauwere relaties tussen MKB en grotere bedrijven en MKB en campussen en versterking in de supply chain;
- IV. Basics & people
  - Imagoversterking: door het doorzetten van de regiobranding en deze uit te breiden naar toeleveranciers en investeerders;
  - Slechten grensbarrières; door het verder opheffen van belemmeringen in de sfeer van bereikbaarheid, wet- en regelgeving en cultuur om ten volle de vruchten van de agglomeratie van de Euregio te plukken;

- Woon- en leefklimaat verbeteren: door realisatie aantrekkelijke woonmilieus om werknemers voor de regio te behouden en aan te trekken, maar ook een gezonde infrastructuur van zorg en welzijn voor een gezonde beroepsbevolking te realiseren;
- Techniek/people: door een sterkere inzet op zij-instroom en arbeidsparticipatie en een sterker accent op het vraaggestuurd onderwijs.

V. Economisch herstel zet door.

De gezamenlijke economische agenda voor Zuid-Limburg wordt door steeds meer actoren en partijen omarmd. Het Brainport 2020 scenario dat voor Zuid-Limburg is opgesteld in het verlengde van de Transformatiemonitor 2013 heeft hier aan

bijgedragen. Uit dit scenario bleek dat het mogelijk is de economische ambities te realiseren bij voldoende stijging van de arbeidsproductiviteit (om dit te doen moeten we met zijn allen innovatiever worden) en het voldoende mensen aan het werk helpen en houden (uit het scenario bleek een behoefte van 24.000 werknemers te bestaan bij de gewenste groei, daarvan zouden er potentieel 17.000 uit de zij-instroom kunnen komen door de arbeidsparticipatie te verhogen). Wat daarnaast bijdraagt aan het optimisme in Zuid-Limburg is de grote investeringsbereidheid bij alle triple helix partners. Het voornaamste voorbeeld hiervan is de Kennis-as, hierin werken kennisinstellingen, campussen, bedrijven en overheden samen om de campussen in Limburg (naast Chemelot en de Health Campus ook nog de Greenport Campus in Venlo) verder te ontwikkelen. Daarnaast is onlangs de Smart Services Hub officieel gestart, gericht op innovatie voor financiële en zakelijke dienstverlening. De bedoeling is dat deze uitgroeit tot de derde campus in Zuid-Limburg. Deze investeringen aan de voorkant zijn noodzakelijk om de economie daadwerkelijk te transformeren zodat daar over een aantal jaar de vruchten van geplukt kunnen worden.

Naast alle goede voortgang die geboekt is, wordt ook nog een aantal risico's en knelpunten gesignaleerd:

- Forse transformaties vragen altijd om een lange adem. Vanwege de grote investeringen die met deze transformatie gepaard gaan, bestaat het risico dat partijen op een gegeven moment afhaken wanneer zij in hun ogen niet snel genoeg resultaat zien.
- In het Brainport 2020 scenario voor Zuid-Limburg is berekend dat voor het realiseren van de groeiambities ongeveer 24.000 extra werknemers nodig zijn. Een groot deel hiervan (17.000) zou in potentie ingevuld kunnen worden door mensen die nu niet actief zijn en die naar de arbeidsmarkt toegeleid zouden moeten worden. Vooralsnog gaat hier relatief weinig aandacht naar uit in vergelijking tot het opleiden van jonge mensen in de regio.

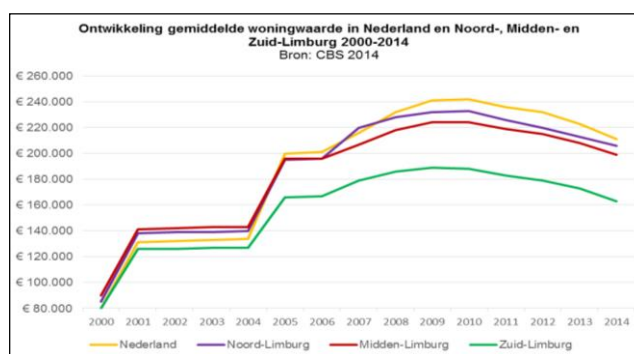
- Het wordt steeds duidelijker dat voor de realisatie van de economische doelen de realisatie van een goed vestigingsklimaat (basics en people) cruciaal zijn. Een betere koppeling van de economische doelen aan die van de andere platforms wordt steeds belangrijker. Sommigen vragen zich af of hier nog concretere targets aan verbonden zouden moeten worden waaraan programmatische sturing zou moeten worden verbonden.

Wonen

De herprioritering die door het platform wonen is ingezet, is op een heldere analyse gebaseerd en lijkt de belangrijkste vijf thema's aan te vliegen. Daarbij wordt nog deels aangesloten bij de oorspronkelijke doelstellingen, zoals het beperken van de leegstand in de woningvoorraad.

Belangrijke toevoeging aan de

prioriteiten is de extramuraliseringsopgave. De herprioritering biedt nieuwe mogelijkheden om de opgave waar de regio voor staat te realiseren en de relevante partijen met elkaar te verbinden. Belangrijke stimulans kan zijn dat in december het POL is vastgesteld. Op basis hiervan worden regionale structuurvisies uitgewerkt voor Noord-, Midden- en Zuid-Limburg. Het betreft ook in belangrijke mate dezelfde thema's als de prioriteiten van het platform. Positief is ook dat de corporaties hun doelstellingen op het gebied van verduurzaming van de voorraad lijken te halen, hier kunnen belangrijke lessen uit getrokken worden voor de particuliere voorraad. Ook de vorming van een provinciaal Transitiefonds voor de Limburgse Woningmarkt in de zomer van 2014 is een enorme stap vooruit.

Naast de kansen, wordt ook nog een aantal risico's gesignaleerd:

- Mogelijk dat de herstructurerings- en bouwopgave t.b.v. de extramuralisatie (te) laat op gang komt, zeker voor een regio als Zuid-Limburg waar de vergrijzing relatief sterk is. Daardoor kan de situatie ontstaan waarbij zorgpartijen de herstructurering, de sluiting van verzorgingshuizen of ombouw naar verpleeghuizen al in gang hebben gezet, zonder dat daar afstemming met het platform wonen heeft kunnen plaatsvinden. Afstemming is bijvoorbeeld van belang, omdat thuiswonende ouderen vaak gebruik maken van voorzieningen die zorginstellingen aanbieden.
- Door partijen in Zuid-Limburg wordt aangegeven dat de problematiek zo zwaar en specifiek voor de regio is dat compenserende maatregelen zoals een geringere verhuurdersheffing, onvoldoende effect sorteren. Er is dus behoefte aan regionaal maatwerk, maar landelijke organisaties lijken hier minder oog voor te hebben.
- De samenwerking, slagkracht en creativiteit die nodig is om in de particuliere voorraad meer massa te maken, lijkt onvoldoende aanwezig. De particuliere voorraad wordt meer en meer van belang aldus de herprioritering. Het komen tot een concreet actieprogramma hiervoor met 'namen en rugnummers' is cruciaal.
- Aandachtspunt blijft de afstemming tussen de provincie, lokale bestuurders en het platform wonen: deze lopen niet altijd synchroon. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in

het proces rond het POL. Nu het POL op het punt staat te worden uitgerold, is de uitdaging dit voor het onderdeel wonen op de juiste manier te vervlechten met de thematische focus die is aangebracht door het platform en in de uitvoering met de benodigde partners zoals ook vertegenwoordigd in het platform.

Zorg

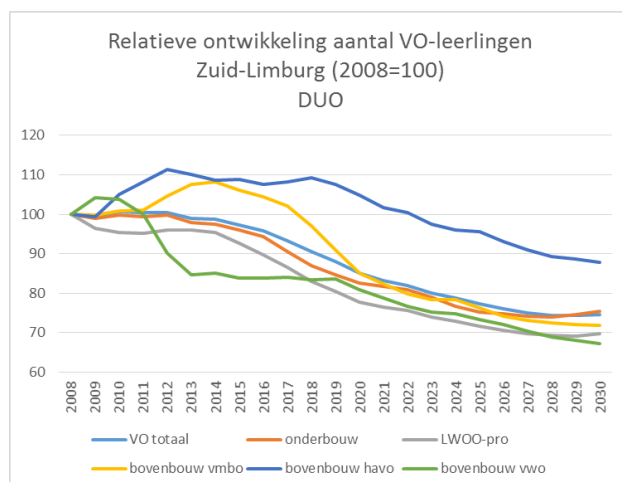
De levensverwachting en levensverwachting in goede ervaren gezondheid van de Zuid-Limburgse bevolking ontwikkelen zich in positieve zin. Uiteraard is dit een belangrijke ontwikkeling omdat het iets zegt over het algehele welzijn van de Zuid-Limburgse bevolking. In het verlengde hiervan is deze ontwikkeling toe te juichen omdat een gezonde bevolking meer participeert. Zo blijkt uit onderzoek dat mensen die zich gezond voelen meer werken en participeren. Met de proeftuinen die lopen in de subregio's wordt ingespeeld op de belangrijkste opgaven om te komen tot een toekomstbestendig zorgaanbod. Belangrijk daarbij is dat er veel aandacht is voor preventie en het bevorderen van een gezonde levensstijl van bewoners. Ook is de focus op specifieke gezondheidsproblemen binnen een bepaald gebied van belang, omdat de deelnemende partijen hiermee beter op de problematiek kunnen inspelen en mogelijk ook efficiënter te werk kunnen gaan. De proeftuinen zijn niet alleen inhoudelijk van aard, ook zijn keuzes gemaakt over de plekken waar voorzieningen voor anderhalvelijnszorg zouden moeten komen. Tot slot is de fusie tussen Atrium en Orbis per 1 januari 2015 nu echt definitief. Met de fusie wordt een solide basis gelegd om ook in de toekomst kwalitatief hoogwaardige ziekenhuiszorg te blijven bieden in de regio.

Op het gebied van zorg wordt ook een aantal risico's en knelpunten gesignaleerd:

- Vooral nog lijkt het erop dat voor de zorg nog geen kwantitatieve streefwaarden zijn geformuleerd, maar dat vooral kwalitatieve ambities zijn uitgesproken. Zonder expliciete streefwaarden waar partijen zich aan hebben verbonden, bestaat de kans dat de samenwerking te vrijblijvend blijft.
- De proeftuinen werken aan projecten die sectoroverstijgend zijn. Regelgeving rond mededinging speelt net als vorig jaar nog enigszins een belemmerende rol in het uitwisselen van informatie en de samenwerking binnen het Platform Zorg.
- Hoewel de proeftuinen de juiste thema's aansnijden, is de vraag of hiermee voldoende gerealiseerd wordt om daadwerkelijk de omslag te maken. Vanwege alle zorgtaken die op de gemeenten afkomen, zijn partijen op dit moment nog bezig met de transitie. Voor de noodzakelijke (vanwege bezuinigingen, extra taken en ook omgevingsfactoren als de relatief hoge zorgconsumptie) transformatie op langere termijn wordt om meer massa gevraagd.

Onderwijs

De plannen voor de herstructurering van het onderwijsaanbod in de beroepskolom, de (toekomstige) aansluiting van het hbo daarop en de ontwikkelingen die plaatsvinden aan de tafel po duiden op een positieve voortgang en samenwerking. Dit is een belangrijke randvoorwaarde om de ambities te kunnen realiseren: doordat het

onderling vertrouwen en de sfeer goed zijn, wordt het in de uitvoering ook eenvoudiger stappen te maken. Inhoudelijk vormen de (reeds aanwezige en nog te realiseren) doorlopende leerlijnen vmbo-mbo-hbo een substantiële basis om de Zuid-Limburgse werknemer van de toekomst op te leiden; op onderdelen wordt het bedrijfsleven betrokken bij het opzetten van nieuwe modules binnen bestaande opleidingen of volledig nieuwe opleidingen. Positieve ontwikkeling is ook dat leerlingen in het vmbo vaker voor een technisch profiel kiezen en de doorstroom naar een technische vervolgopleiding toeneemt. Ontwikkeling op havo en vwo niveau zijn ook positief. In de uitwerking van het techniekpact Limburg is de ambitie opgenomen dat 50% kiest voor een natuurprofiel in 2015. In 2009 koos 35% van de vierdejaars havisten en 59% van de vwo'ers voor een natuurprofiel, in 2011 was dit respectievelijk 36% en 52%, in 2013 40% en 60%. In totaal begon 48% van de Zuid-Limburgse havo en vwo vierdejaars in 2013 met een natuurprofiel. Wanneer deze groei zicht volgens deze trend blijft ontwikkelen, wordt de ambitie van het techniekpact gehaald.

De samenwerking die o.a. in het kader van het convenant is versterkt de afgelopen jaren, heeft ook als hefboom gefunctioneerd en geleid tot aanvullende resultaten. Zo zijn in het primair onderwijs afspraken gemaakt over samenwerking op personeelsvlak tussen de schoolbesturen. Dit is ook belangrijk in het kader van de Educatieve Agenda die inzet op het verbeteren van de kwaliteit van onderwijspersoneel en daarmee ook de leeropbrengsten. De doelstellingen die in de Agenda opgenomen zijn gaan ook weer een stap verder dan in 'Een koers voor Limburg' opgenomen. Met het grootschalige Kennis-As programma wordt ook beoogd een grote impuls aan Limburg te geven. Overheden, grootbedrijf en onderwijs- en kennisinstellingen werken gezamenlijk aan de economie van de toekomst en dat gaat gepaard met grote investeringen. Hierdoor is de (financiële) basis aanwezig om kwalitatief hoogwaardig en innovatief onderwijs en onderzoek te bieden, passend bij de economische ambities.

Naast alle goede voortgang die geboekt is, wordt ook een aantal risico's en knelpunten gesignaleerd:

- Positief is dat er een ambitieuze Educatieve Agenda ligt, maar de opgave voor de arbeidsmarkt is een grote. Vanwege de leeftijdsopbouw van het onderwijspersoneel wordt op de middellange termijn een enorme uitstroom

verwacht. De vergrijzing gaat uiteindelijk harder dan de leerlingendaling. Dit dringt nog onvoldoende door bij alle stakeholders.

- De herstructurering van het techniekonderwijs is noodzakelijk om een breed aanbod te waarborgen in de regio. Een mogelijk gevolg daarvan is wel dat de huidige positieve ontwikkeling van meer leerlingen die kiezen voor techniekonderwijs, wat afneemt omdat door de herstructurering specialistische opleidingen verder weg komen te zitten voor een deel van de leerlingen.
- Wanneer het gaat om de samenwerking / afstemming met onderwijs en overige kindvoorzieningen is financiering van het vastgoed een probleem waar tegenaan gelopen wordt. Daarnaast heeft uitvoering van de transitieatlas wat vertraging opgelopen in Westelijke Mijnstreek en Parkstad.
- De versnelling waarin de samenwerking tussen onderwijspartijen terecht is gekomen, hangt sterk af van een gedeelde urgentie. Wanneer de urgentie afneemt of men na het behalen van een resultaat denkt dat het klaar is, bestaat de kans dat partijen in oude patronen vervallen. Het is belangrijk hiervoor te blijven waken.
- Niet alle partijen onderschrijven de urgentie van internationalisering van het onderwijs. Oorzaak daarvoor kan zijn dat scholen maar ook overheden andere (meer alledaagse) prioriteiten hebben en dat internationalisering vaak als abstract wordt beschouwd. Doordat de strategische agenda buurtaal en internationalisering niet op het volledige draagvlak van het veld kan rekenen, bestaat de kans dat het bij een aantal projecten blijft en geen duurzame ontwikkeling is. Tevens is nog een belangrijke vraag welke partij de agenda gaat trekken.

Samenhang tussen de thema's

Het is vooral van belang om door te gaan op de ingeslagen weg voor de diverse thema's en genoemde aandachtspunten. Tegelijk worden de cross-overs tussen de programma's steeds belangrijker. Een samenhangende aanpak met aandacht voor de wederzijdse impulsen tussen thema's is van belang om daadwerkelijk resultaat te kunnen behalen. Deze samenhang is deels al in het convenant "mee-ontworpen". De uitvoering ervan leert echter ook dat er nog winst te behalen is op het versterken van cross-overs en waar "witte vlekken" of aandachtspunten zijn.

Zoals geconstateerd krijgt het thema economie in Zuid-Limburg veel aandacht en ligt hier in de actieprogramma's het zwaartepunt. Dit zorgt echter voor een wisselend tempo in de voortgang op de verschillende thema's, maar ook voor wisselende uitgangspunten. Bij de thema's wonen, onderwijs en zorg staat het reageren en anticiperen op de demografische verandering centraal, bij economie gaat het met name om het realiseren van groei. Het gaat hierbij deels om volgtijdelijke invalshoeken: om als regio te kunnen groeien, zal de huidige situatie van wonen, zorg, onderwijs en andere voorzieningen in overeenstemming gebracht moeten worden met de toekomstige kwantitatieve en kwalitatieve vraag. Anderzijds kan de economische groei een impuls betekenen om het saneren en optimaliseren mogelijk te maken.

Deze twee tegengestelde bewegingen zorgen ervoor dat nog niet altijd sprake is van eenduidigheid in het 'waarom' en het 'hoe' als het gaat om de transformatieopgave. Om deze bewegingen in dezelfde richting te brengen is het voor het thema economie

van belang om ook de mogelijkheid te overwegen dat de ambities niet gerealiseerd kunnen worden. Voor de overige thema's geldt dat het raadzaam is in te spelen op de mogelijke groei. Dit hoeft niet direct een concreet programma te zijn gericht op groei, maar de plannen om daar op in te spelen, bij gunstige economische ontwikkelingen, dienen klaar te staan. Aan te raden valt deze scenario's in samenhang te ontwikkelen zodat de programmaonderdelen meer synchroon gaan lopen. Hierdoor wordt het ook mogelijk een gezamenlijk verhaal te vertellen door alle betrokkenen en acties te richten op een gezamenlijke punt op de horizon.

In (Zuid-)Limburg is versterking van het vestigingsklimaat meer dan in andere Nederlandse regio's afhankelijk van goede grensoverschrijdende samenwerking. Tegelijkertijd vormen grenzen barrières voor de afzetmogelijkheden en samenwerking. Over het algemeen kennen grensregio's daarmee lage agglomeratievoordelen, maar door juridische, sociale en culturele barrières te slechten, zijn er relatief veel mogelijkheden deze agglomeratievoordelen te vergroten ten opzichte van niet-grensregio's. Vanwege het stedelijke karakter van Zuid-Limburg en de aangrenzende regio's in Duitsland en België (Aken, Tongeren en Luik) zijn de kansen in de Euregio groter dan in andere meer rurale grensregio's.

Gedurende het afgelopen jaar zijn er al belangrijke stappen gezet om het Europees perspectief meer te benutten. Dit is onder andere gebeurd met gemeenschappelijke banenmarkten met Aken (RWTH), de toezegging van minister Plasterk een grenseffectentoets op nieuwe wetgeving te overwegen, de inzet van een ontgrenzer, besluitvorming over start ITEM, de eerste stappen in de verbetering van de bereikbaarheid over het spoor (Heerlen-Aken), buurtaalinitiatieven, doorontwikkeling van Holland Expat Center South en kennisuitwisseling. Toch is de in 'Een koers voor Limburg' gedroomde Euregio, waarin de agglomeratievoordelen (zoals benoemd in de Atlas van kansen voor grensoverschrijdende samenwerking) volledig worden benut, nog te ver weg. Er zijn zeker nog belemmeringen zoals:

- Wet- en regelgeving op de arbeidsmarkt.
- Verschil in huizenprijzen.
- Het gebruik van grensoverschrijdende zorgvoorzieningen vanwege het ontbreken van afspraken tussen verzekeraars.
- Cultuurverschillen op de arbeidsmarkt.
- Accreditatie.

De indruk bestaat echter steeds meer, dat het grootste obstakel het nemen van concrete initiatieven is, gericht op het wegnemen van de barrières. Steeds meer begint het besef te ontstaan dat het niet nodig is om op regelgeving uit Den Haag te wachten, maar dat het zaak is te beginnen. Vaak is het namelijk ook zo dat regels helemaal niet hoeven te worden veranderd om tot de gewenste samenwerking te komen. De grootste winst zit veelal in het overbruggen van 'onbekend maakt onbemind'.

3.4 Resultaten in perspectief: Noord-Limburg

De dialoogtafel Noord-Limburg heeft plaatsgevonden op 1 februari 2013. Uiteraard is dit niet het enige wat de regio de afgelopen twee jaar heeft ondernomen om met de gevolgen van de demografische transitie om te gaan.

Op economisch gebied timmert Noord-Limburg hard aan de weg. De regiovisie is uitgewerkt in een concept uitvoeringsagenda 'Werken aan de regio Venlo' die in het najaar 2014 bestuurlijk zal worden besproken. Met de uitvoeringsagenda wordt zowel ingezet op de ontwikkeling van de belangrijke economische sectoren (agrofood en – business, logistiek, proces- en maakindustrie), als op de verbinding daartussen. De regio is ervan overtuigd dat de ontwikkeling van de economische sectoren alleen niet voldoende is om de regio een boost te geven: ook de arbeidsmarkt (o.a. bijscholing) en het woon- en leefklimaat worden aangepakt. De focus ligt meer op het behouden van de huidige inwoners (jongeren), dan op het aantrekken van nieuwe bewoners. De strategie ten opzichte van krimp is dus niet minder offensief, maar kent een ander zwaartepunt.

Ook de sector zorg (op één na grootste sector in de regio) is relevant voor de economie van de regio. De regio is vooruitstrevend als het gaat om de bepaalde vormen van psychiatrische zorg en de zorg voor dementerenden. De relaties met de andere sectoren worden in de toekomst versterkt, b.v. in relatie tot gezonde voeding (agribusiness) en domotica (maakindustrie).

De Provincie heeft het initiatief genomen de organisatie Greenport Venlo door te ontwikkelen, met een vereenvoudiging van de organisatiestructuur en zo ook een focus aan te brengen in het programma. Kennis en kunde worden gecombineerd en de organisatie zal in 2015 onder de naam Brightlands Campus Greenport Venlo inzetten op cross-overs tussen de thema's voeding-gezondheid-logistiek en maakindustrie en services. In het voorjaar van 2015 wordt gestart met de ontwikkeling van een e-commercecampus op het industrieterrein van het huidige Trade Port Noord om onderdak te bieden aan magazijnen van internetbedrijven (+750 banen) en de UM zal een University College oprichten in Venlo, startdatum september 2015.

Op de aansluiting van onderwijs en arbeidsmarkt wordt ingezet met verschillende initiatieven op regionaal en provinciaal niveau. Enerzijds vanuit de concept uitvoeringsagenda, anderzijds vanuit de Educatieve Agenda voor Limburg en het Techniekpact.

Ontgroening in de regio heeft leerlingendaling tot gevolg. Zowel in het landelijk gebied als in de meer stedelijke gebieden spelen schoolbesturen daarop in, maar de samenwerking lijkt op het platteland gemakkelijker te gaan dan in de steden. De leerlingendaling heeft o.a. een dalende vraag naar personeel tot gevolg, maar op de lange termijn worden juist lerarentekorten verwacht. Schoolbesturen proberen het huidige vertrekkende personeel te behouden maar ook in de Educatieve Agenda worden acties geformuleerd om in te spelen op de toekomstige personeelstekorten.

Noemenswaardige ontwikkelingen van Noord-Limburg in Europees perspectief zijn de groei van het aantal aanmeldingen van Duitse studenten aan de hogescholen in de

regio en de stappen die zijn gezet om arbeidsmigranten te huisvesten. Verder spreekt de concept uitvoeringsagenda duidelijk de internationale ambities uit rond logistiek, een van oudsher internationaal georiënteerde bedrijfstak in Venlo e.o. De Atlas voor Grensoverschrijdende Kansen Noord-Limburg, Viersen en Kleve is in 2013 opgesteld. Uit de analyses in dit rapport blijkt dat de potentie voor deze grensregio's groot is als zij erin slagen een grensoverschrijdende arbeidsmarkt te creëren: het aantal banen en het aantal voorzieningen binnen bereik zal toenemen, en de werkloosheid in alle regio's op termijn afnemen. De nabijheid van grootstedelijke agglomeraties voor zowel de Duitse als de Nederlandse grensregio's kan volgens het rapport een stimulans zijn om internationale samenwerking aan te gaan, omdat het voor steden als Duisburg ook interessant is samen te werken met Eindhoven.

3.5 Resultaten in perspectief: Midden-Limburg

Op 22 november 2012 heeft de dialoogtafel Midden-Limburg plaatsgevonden. Er is een eerste beeld geschetst van de kansen, opgaven en interventies voor Midden-Limburg en de wijze waar deze gezamenlijk opgepakt kunnen worden. Mede op basis van de dialoogtafel hebben uiteraard nog veel meer ontwikkelingen plaatsgevonden de afgelopen twee jaar:

De organisatie Keyport is de regionale aanjager voor economie en samenwerking. Er wordt samengewerkt in een triple helix-structuur waarbij de focus ligt op de sterke Midden-Limburgse sectoren maakindustrie, logistiek, agri, zorg en leisure & retail. Overkoepelend is het speerpunt aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt benoemd. De organisatie krijgt een steeds sterkere positie in de regio en door de intensieve samenwerking kunnen de projecten op een breed draagvlak rekenen. De in 2013 gepubliceerde nulmeting en strategische hoofdlijnen leggen scherpe economische ambities neer voor Midden-Limburg in 2020. Om dit te bereiken lijkt een intensieve samenwerking dan ook onontbeerlijk.

Ook op gebied van wonen, zorg en woonomgeving is men voortvarend aan de slag gegaan: met de structuurvisie op deze thema's zijn 10 ambities opgesteld die ingaan op de transformatie van de woningvoorraad en de afstemming van de planvoorraad op de behoefte (levensloopgeschikte woningen). In het document worden hierover ook afspraken gemaakt tussen de betrokken partijen en wordt een afwegingskader aangeboden op basis waarvan gemeenten kunnen prioriteren. In december 2014 wordt de visie aan de verschillende raden voorgelegd. Het GOML (dat vanaf 1 januari 2015 plaats maakt voor Samenwerking Midden-Limburg (SML)) coördineert de programmalijn die verantwoordelijk is voor het opstellen van de regionale structuurvisie. Zorgvastgoed is hier echter niet in meegenomen.

De decentralisaties van de zorg worden in de regio opgepakt door een aantal samenwerkingsverbanden. Zo wordt de inkoop van jeugdzorg en Wmo regionaal voorbereid en uitgevoerd. Met de Transitieatlas voorzieningen is in de regio het bewustzijn gecreëerd dat samenwerking tussen verschillende (zorg)partijen noodzakelijk is. Tevens is het een eerste verkenning naar de mogelijkheid voor een gezamenlijke agenda. Ook geeft de Transitieatlas onderbouwde scenario's voor de toekomstige voorzieningenstructuur op gebied van o.a. zorg en welzijn in de regio.

Keyport 2020 is voornemens het gat tussen onderwijs en arbeidsmarkt in 2020 volledig op te heffen. Het lijkt goed hierin de verbinding te zoeken met de provinciale Educatieve Agenda en het Techniekpact, die ook inzetten op aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. De Transitieatlas voorzieningen heeft ook het thema primair onderwijs behandeld. In beeld is gebracht voor welke opgave de regio staat op gebied van primair onderwijs als het gaat om financiën, personeel en benodigd vastgoed. Ook heeft het veel input uit de regio opgeleverd over welke normen, waarden en criteria gehanteerd kunnen worden voor de toekomst van het primair onderwijs in Midden-Limburg.

Eind 2013 is de Atlas van grensoverschrijdende kansen voor Midden-Limburg, Viersen, Heinsbergen en Maaseik opgeleverd. Als de verschillende grensregio's erin slagen om hun arbeidsmarkten door middel van grensoverschrijdende samenwerking te integreren, neemt het aantal beschikbare banen voor de inwoners van alle vier de regio's toe en de werkloosheid (op termijn) af. Het voorzieningenaanbod breidt bij grensoverschrijding ook uit, omdat er over de grens kan worden gekeken voor allerlei voorzieningen. De regio's worden hierdoor (bovengemiddeld) aantrekkelijk voor verhuizende huishoudens.

3.6 Samenwerking en proces

In het algemeen kan gesteld worden dat vrijwel alle respondenten het als een winstpunt ervaren dat alle relevante partijen structureel met elkaar om tafel zitten. Het besturingsmodel van netwerksturing wordt breed gedragen. Partijen die niet gewend waren om samen te werken, zelfs elkaars concurrenten zijn, gaan over tot samenwerking onder 1 dak. De bereikte resultaten spreken voor zich. Tegelijk kan de netwerksturing op sommige thema's nog versterkt worden.

Samenwerking tussen partijen is sterk inhoudelijk gedreven. We zien de samenwerking aan de po tafel en voor vmbo-mbo goed van de grond komen. Ook op het economische vlak fungeert de triple helix effectief en fungeert deze als vliegwiel voor allerlei nieuwe ontwikkelingen. Voor zorg zien we dat op kleinere schaal: wanneer partijen elkaar in de keten goed weten te vinden, is de samenwerking verder geaccelereerd. De sleutel tot succes lijkt inderdaad de samenwerking te zijn tussen overheid, middenveld en bedrijfsleven (triple helix). Alleen het wonen dossier lijkt nog sterk publiek gedreven en daarin komt de samenwerking met bedrijfsleven en middenveld nog beperkt van de grond. Naar mate de samenwerking echter beter verloopt, worden de afspraken steeds minder vrijblijvend.

De relatie tussen de centrumgemeenten en de randgemeenten is versterkt, onder andere door het aandeelhouderschap van LED en de noodzaak om nauwer samen te werken in het kader van de 3 decentralisaties en de ervaringen die eerder zijn opgedaan met de veiligheidsregio. In de onderlinge verhoudingen kristalliseert steeds verder uit welke thema's lokaal en welke regionaal worden opgepakt. Ook in de toekomst blijft het van belang om aandacht te houden voor deze verhoudingen en voor goede procesafspraken tussen centrumstad-randgemeente(n), waaronder de aard van de uiteindelijk te maken inhoudelijke afspraken.

Op het niveau van de monitoring en uitvoering van het convenant is de intensiteit van de samenwerking de laatste tijd wat afgenomen. Dit geldt voor de agendacommissie, maar ook voor het secretarissenoverleg. Daarnaast zijn stuurgroepen inmiddels doorontwikkeld tot platforms en is de operationele verantwoordelijkheid steeds meer bij de uitvoerende partijen belegd.

In Noord- en Midden-Limburg is te zien dat het voorbeeld van Zuid-Limburg op het gebied van brede samenwerking en nadruk op economie wordt gevolgd. In Noord-Limburg is met een hernieuwd commitment van de Provincie en de regio aan Greenport Venlo nogmaals benadrukt dat dit als de belangrijkste kans voor vooruitgang van de regio wordt gezien. De verankering in de regio van de samenwerking rond de kwaliteit van de leefomgeving is nog wel een aandachtspunt. In Midden-Limburg zijn door Keyport 2020 vergaande economische ambities geformuleerd. Vanaf 2015 wordt de samenwerking in de regio vernieuwd door de netwerkorganisatie SML die de GOML zal vervangen. Dit biedt nieuwe mogelijkheden voor samenwerking tussen de verschillende partijen. Ook zet Midden-Limburg in op een goede aansluiting van beroepsonderwijs op de regionale arbeidsmarkt.

3.7 Tot slot

We zien in Zuid-Limburg dat acties voortkomend uit 'Een Koers voor Limburg' volop in uitvoering zijn. Tegelijk is in het afgelopen jaar een slag gemaakt met een herijking; prioriteit aanbrengen in aandachtspunten en actielijnen. We zien daarbij dat economie en arbeidsmarkt in toenemende mate thema's zijn waar prioriteit aan wordt gegeven als investeringsdossiers. Daarbij wordt veelal het onderwijs (beroepsonderwijs en hoger onderwijs) aangekoppeld. In de slipstream van het convenant zijn veel nieuwe acties geformuleerd en uitgevoerd en nieuwe onderwerpen worden toegevoegd aan de agenda, waarmee 'Een koers voor Limburg' zijn hefboomfunctie, belangrijk onderdeel van het groeimodel, lijkt te vervullen. Ook in Noord- en Midden-Limburg is men bezig met acties voortkomend uit startdocument en dialoogtafel.

Veel stoplichten staan dan ook op groen voor het Limburgse convenant en er zijn in de outcome ook eerste positieve signalen te zien. Zo steekt de economische ontwikkeling (BRP) van Zuid Limburg de afgelopen twee jaar gunstig af tegen de andere brainportregio's en is de gezonde levensverwachting in Zuid-Limburg toegenomen van ca. 58 jaar naar ruim 62 jaar de afgelopen jaren¹, wat een positief effect kan hebben op de arbeidsparticipatie en de omvang en productiviteit van de beroepsbevolking. Het aantal vroegtijdig schoolverlaters is in enkele jaren tijd sterk gedaald (van bijna 1.700 in 2010 naar ruim 850 in 2013), wat waarschijnlijk een verbetering van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking zal betekenen in de toekomst en ook kansen biedt voor de aansluiting tussen vraag naar en aanbod van arbeid. Op de woningmarkt ontstaat in heel Limburg steeds meer een balans tussen het aantal toevoegingen en onttrekkingen, in lijn met de (verwachte) huishoudensontwikkeling en maken Heerlen (2 plaatsen gestegen) en Sittard (1 plaats gestegen) goede stappen op de woonaantrekkelijkheidsindex.

---

¹ Bij de levensverwachting in goede ervaren gezondheid dient wel aangetekend te worden dat gebruikgemaakt wordt van een nieuwe rekenmethode. Mogelijk zorgt dit voor een vertekening van de zeer positieve ontwikkeling in Zuid-Limburg

Toch bestaat bij een aantal partijen in Zuid-Limburg het gevoel dat men op een kruispunt staat, en er een nieuwe fase van de operatie is aangebroken. Deze nieuwe fase zit enerzijds in de stap naar de uitvoering: steeds meer projecten komen in de uitvoeringsfase en dat betekent ook wat voor de verantwoordelijkheden. Er moet daarom minder vrijblijvend worden gestuurd en er moet meer op de samenhang tussen de programma's worden ingezet (cross overs). Daarnaast is er behoefte aan een accentverschuiving in de prioriteitenstelling, met name richting grensoverschrijdende samenwerking. Het betekent geen koerswijziging, maar het vasthouden van de koers en groeien in de aanpak om dit te bereiken. De onderliggende ambitie van 'Een Koers voor Limburg' zou meer op de voorgrond moeten komen: het neerzetten van een Europese topregio. Alle partijen zien de kansen en unieke positie van Limburg hierin: het is dus niet de vraag óf dat de ambitie moet zijn, maar meer hóe de ambitie kan worden behaald. Met de ontwikkelde programma's op de 4 domeinen is een goede basis gelegd om deze ambitie te behalen, maar het kan nog krachtiger en meer samenhangend worden neergezet. Dit kan door 'Europa' niet alleen te zien als mogelijke financier, maar als centraal thema en startpunt voor het denken en doen. De eerste stappen worden al gezet om een meer complete en toekomstgerichte visie hierop te ontwikkelen, maar vaak is het ook een kwestie van het daadwerkelijk aan de slag gaan met overheden, middenveld en bedrijfsleven over de grens.

Het blijft echter van belang om aandacht te besteden aan de leefbaarheid en de voorzieningen, met name in kleine kernen. Denk alleen al aan de huishoudensdaling die volgens de E,til prognoses vanaf 2018 onophoudelijk in zal zetten en nog jaarlijks sterker zal worden, het feit dat nog steeds 10 van de 18 Zuid-Limburgse gemeenten tot de armste 100 gemeenten van Nederland behoren² en de toenemende vergrijzing, die een flinke wissel zal trekken op zorg- en welzijnsvoorzieningen. Risico is dat de cumulatie de negatieve tegenhanger wordt van de economische ontwikkeling.

Een tweede belangrijk onderdeel van het groeimodel is de samenwerking binnen en tussen de Limburgse regio's:

- Zuid-Limburg: de samenwerking ontwikkelt zich steeds door waarbij verantwoordelijkheden meer in de uitvoering zijn belegd. De stuurgroepen zijn meer platforms geworden en dit heeft mede geleid tot een lagere vergaderfrequentie van de agendacommissie.
- Noord-Limburg: stichting Greenport en Greenport Development Company worden samen Brightlands Greenport Campus
- Midden-Limburg: Gebiedsontwikkeling Midden-Limburg (GOML) zal per 1 januari overgaan in Samenwerking Midden-Limburg (SML).
- Op het onderdeel economie wordt sterk ingezet op de doorontwikkeling van de Brightlands campussen in Limburg, deze vormen tezamen een Kennis-As vanuit het noorden (Greenport Campus) dwars door de provincie naar het zuiden (Chemelot, Health en Smart Services). De samenwerking is vooralsnog pragmatisch van aard: daar waar nodig en waar het toegevoegde waarde heeft; er is geen nieuwe overlegstructuur ingericht.

---

² Ranglijst gemiddeld inkomen van inwoners naar gemeente, CBS